

УДК 159.923.3

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ

Коваль І.С.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті проаналізовано погляди науковців, щодо визначення умов професійної підготовки; розкрито сутність поняття «умова»; описано авторську анкету визначення умов формування психологічної готовності майбутніх рятувальників; виокремлено чотири умови формування готовності у навчальних закладах ДСНС України, а саме: діяльність психологічної служби, організація дозвілля у виховній формі, організація службової діяльності, освіта та самоосвіта.

Ключові слова: умова, середовище, майбутні рятувальники, пожежники, професія, діяльність, навчання, виховання.

Постановка проблеми. Соціально-політична ситуація, процеси глобалізації та інтеграції, котрі сьогодні спостерігаємо в Україні, вимагають, від вищих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, нових пріоритетів формування психологічної готовності пожежних-рятувальників.

Формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, має на меті: досягнення осмисленої гнучкості в управлінні власними психологічними станами, конструктивне ставлення до помилок, розвиток здатності до ризику, підготовку професіонала, здатного

впевнено та цілеспрямовано виконувати функціональні обов'язки в умовах небезпеки.

Стан сучасної професійної підготовки у навчальних закладах не забезпечує належного рівня психологічної готовності майбутніх рятувальників, через те що він ґрунтується в більшій мірі на аналітичному підході. Нова тенденція, що стверджується шляхом спостереження та дослідження, орієнтує науковців на впровадження реґресивних умов службової діяльності майбутніх фахівців пожежного профілю.

Сказане дає підставу стверджувати, що структурним підрозділам ДСНС України потрі-

бен рятувальник нового типу, котрий вміє оцінити результативність власної діяльності, робить висновки та здатний працювати в умовах ризику.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема психологічної готовності майбутнього рятувальника залишається у центрі уваги як вчених, так і практичних працівників ДСНС України. Психолого-педагогічні аспекти проблеми, що розглядається, знайшли відображення у публікаціях І. Гавриш, М. Дяченко, Л. Кадченко, Л. Кондрашова, М. Кулакова, А. Ліненко, О. Міщенко, В. Стасюк, С. Тарасова, Д. Узнадзе, Т. Шестакова та інших. Однак, як свідчать опитування науково-педагогічних працівників та фахівців служби цивільного захисту, підготовка майбутніх рятувальників у вищих навчальних закладах ДСНС України потребує вдосконалення, зокрема за рахунок орієнтованості її змісту на особливості діяльності в екстремальних умовах. Оптимізувати процес підготовки пожежних-рятувальників до професійної діяльності можливо шляхом забезпечення достатньо високого рівня цілеспрямованості навчання, вагомого посилення мотивації до освоєння нових знань, цілеспрямованого інформаційно-патріотичного насичення змісту службової діяльності, використання інновацій педагогіки та психології, зорієнтованих на особистість майбутнього фахівця.

Метою даної статті є визначення психолого-педагогічних умов формування психологічної готовності в процесі професійної підготовки майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Успішність навчально-виховного процесу у закладах освіти залежить від умов, в яких він проходить, особливо це помічається у ВНЗ ДСНС України, оскільки майбутні рятувальники навчаються у специфічних умовах, де вони повинні здобувати знання та виконувати службові завдання.

Аналіз поняття «умова» в розрізі філософії трактується як категорія, «в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує» [11, с. 482]. Інше джерело «умови» розглядає як особливості реальної дійсності, потрібні обставини, які сприяють розвитку та надають можливість утворювати, створювати щось незвідане [3, с. 1259]. А. Найн у власних дослідженнях дефініцію трактує, як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, форм та матеріально-просторового соціуму, направленою на вирішення поставлених завдань [10].

Необхідно звернути увагу на думку Л. Віготського, котрий вважав що потрібно завчасно створювати умови, необхідні для розвитку психічних якостей, незважаючи на те, що вони ще «не дозріли» для самостійного функціонування [4, с. 55].

Низка дослідників працювали над пошуком та впровадженням умов, які сприятимуть підвищенню ефективності формування готовності до майбутньої фахової діяльності. Зокрема М. Дяченко, Л. Кандилович, В. Пономаренко [6] виокремлюють зовнішні та внутрішні педагогічні умови: мотивація, прогнозування результатів власної діяльності, оцінка й самооцінка роботи, потенція визначення рівня сформованості готовності, аналіз обставини діяльності, зміст та завдання.

Ю. Нагорнов спільно із А. Нагорною виокремили групу загальних умов професійного

становлення майбутніх учителів, куди включили методологічне, організаційно-управлінське, матеріально-технічне, кадрове та методичне забезпечення процесу підготовки фахівців [9]. Іншого акценту притримуються С. Головахіна та Н. Паніна, котрі виділяють наступні умови формування фахівця: знання, дотримання норм і правил поведінки, характерних для навчальних ситуацій між суб'єктами; вміння знайти компроміс та допомогти іншому; вміння адаптувати власну поведінку до встановлених правил [5]. Проте в умовах формування фахівця важливу увагу необхідно приділяти середовищу, оскільки позитивна атмосфера колективу сприяє розумінню власної приналежності до майбутньої професійної діяльності.

Результат професійної підготовки майбутніх фахівців у освітніх навчальних закладах, на думку Л. Безкоровайної та А. Сват'єва, залежить від ряду обставин, а саме: абсолютне використання потенціалу концепції активного-діяльнісного навчання та компетентнісного підходу до фахової освіти; доцільне структурування змісту навчання; забезпечення фундаментальності професійної освіти; використання продуктивних інноваційних освітніх технологій; конкурентно-спроможність професійної підготовки майбутніх працівників на ринку праці. Науковці також зробили акцент на формуванні професійно-творчого мислення студентів, що сприяє розвитку індивіда, сприяє самоосвіті, саморозвитку, можливості «окреслювати» перспективи майбутньої професійної діяльності, відповідно до чого проектувати й реалізовувати власні фахові потенції [1, с. 108].

В. Коваль, однією з основних педагогічних умов фахової підготовки студентів, виокремлює позитивну мотивацію молоді до формування особистісних і професійних якостей. Пізнавальний інтерес, на її думку, відіграє значну роль у процесі мотивації, оскільки являється однією з головних умов організації ефективного навчання [8, с. 224].

Варті уваги умови формування готовності до професійної діяльності В. Іванової, яка необхідною вважає: створення науково-педагогічного середовища й творчої атмосфери; моделювання суб'єкт-суб'єктних відносин; запровадження інтерактивних технологій; впровадження особистісно-діяльнісного, змістовно-процесуального, імітаційно-ігрового, діалогічного підходів [7].

Вивчаючи професійне мислення майбутніх військових управлінців, В. Шемчук обґрунтував педагогічні умови його формування: створення професійно-орієнтованого освітнього середовища; обґрунтування змісту управлінської підготовки, що враховує цілі, завдання, принципи та специфіку майбутньої професійної діяльності; використання професійно-орієнтованих методик розвитку мисленевих процесів; забезпечення міжпредметних зв'язків між академічними дисциплінами; забезпечення самоменеджменту майбутніх фахівців у навчальній діяльності [13, с. 386-387].

У цьому контексті заслуговує на увагу авторська методика формування готовності до професійної діяльності курсантів профільних вищих навчальних закладів О. Бикової, де майбутня професійна діяльність рятувальників розглядається як чотирирівторна таксономія: командирська бойова підготовка, командирська підготовка інспекторського нагляду, професорсько-викла-

дацька та пожежно-прикладна спортивна підготовки. Водночас вітчизняна вчена, при підготовці фахівців, наголосила на соціокультурному напрямку виховання, в якому запропонувала впроваджувати інновації, що спрямовані на розвиток творчого мислення, здібностей, потреб [2, с. 16].

Підсумовуючи різні трактування науковцями дефініції «умови», то результат показує, що умови прямо чи опосередковано впливають на результат і хід повсякденної діяльності. Також вони є сукупністю об'єктів, властивостей та взаємовідносин, що абсорбують здійсненню наявних потенцій особистості.

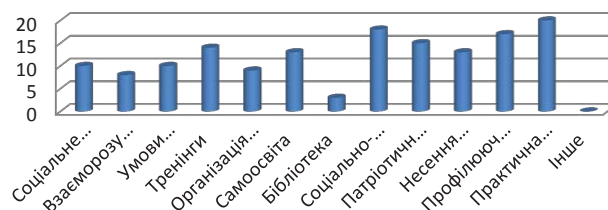
Формування психологічної готовності майбутніх рятувальників неможливе без систематичного, цілеспрямованого навчання й виховання у курсантів ВНЗ ДСНС України вмінь та навичок самодослідження, що є фундаментальною умовою саморозвитку і самовдосконалення особистості фахівця. Практика показує, що сучасні навчальні заклади освіти не проводять роботу такого роду, що ж не скажеш про заклади ДСНС України. Таким чином, вагомим моментом організації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх рятувальників повинно бути усвідомлення реальності життєвих планів, активізація самопізнання, що сприятиме їх самовдосконаленню та самоствердженню в професійному становленні професіонала.

Д. Голланд у власній теорії робить важливий, з огляду на дану статтю, висновок, що успіх у фаховій діяльності та задоволення її результатами залежить, в першу чергу, від відповідності типу особистості професійному середовищу. У цьому випадку професіонал має змогу розкрити власні здібності та виявити ціннісні орієнтації. Опіраючись на дану теорію, для успішного виконання функціональних обов'язків істотними особистісними особливостями є якості, пов'язані із спрямованістю індивіда (інтереси, настанови, ціннісні орієнтації і т.п.). В результаті, науковець визначає шість типів особистості та відповідно до них – шість типів професійного середовища: інтелектуальне, реалістичне, конвенціональне, соціальне, артистичне та підприємницьке. Незважаючи на те, що кожному індивіду частково притаманні особистісні властивості, характерні для всіх типів, проте більшість людей можна віднести до типу, риси якого в них виражаються найяскравіше [12, с. 311]. Професії структури ДСНС України за класифікацією Д. Голланда належать до конвенціонального професійного середовища.

Розглядаючи умови формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних, виходимо з того, що навчально-виховний процес сприяє багатьом перспективам, що можуть використовуватись для активізації процесів особистісного саморозвитку, формування навичок поведінкової та емоційної саморегуляції і головне становленні фахівця. Виокремлюючи роботи С. Рибнікова, С. Будник, М. Кулакової, С. Буткова, О. Дмитрівой, М. Михайлової, В. Молотая, А. Грачова, щодо формування психологічної готовності та орієнтуючись на реальну систему навчально-виховної діяльності, що функціонує на законодавчому та практичному рівнях, складено анкету визначення психолого-педагогічних умов формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльнос-

ті в екстремальних умовах, яка складається із чотирьох запитань. Для дослідження обирались працівники ЛДУ БЖД, стаж котрих перевищує три роки. Загалом вибірка складала п'ятдесят осіб, кожен з яких мав можливість обрати три чинники. На перше запитання: «Які чинники сприяють формуванню готовності рятувальників?» отримано наступні результати (див. гістограма 1).

чинники, що сприяють формуванню готовності

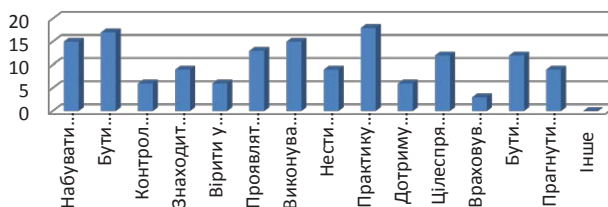

Гістограма 1. Чинники, що сприяють формуванню готовності

Із гістограми бачимо, що працівники вважають, що практична діяльність (40%), профілюючі предмети (34%), соціально-психологічний клімат (36%), патріотичне виховання (28%), несення нарядів (26%), самоосвіта (26%) найбільше сприяють формуванню психологічної готовності та становленню фахівця.

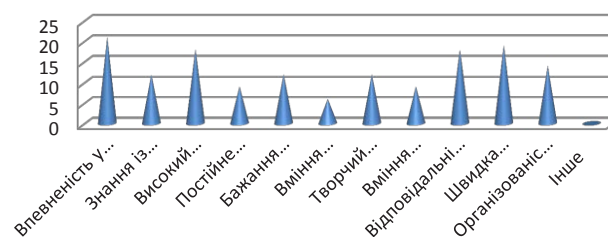
Даючи відповідь на запитання: «Що необхідно робити для того, щоб стати професіоналом ДСНС України?», отримано наступне (див. гістограма 2).

Що необхідно робити для того, щоб стати професіоналом

Гістограма 2. Що необхідно робити для того, щоб стати професіоналом

головні ознаки психологічної готовності рятувальників

Гістограма 3. Головні ознаки психологічної готовності рятувальників

Результати показали, що без: практикування (36%), відповідальності (34%), впевненості (30%), виконання службових обов'язків (30%), творчості у професійній діяльності (26%), самовдоско-

налення (24%), працелюбності (24%) неможливо стати професіоналом структурних підрозділів ДСНС України.

Запитання «Які на Вашу думку головні ознаки психологічної готовності рятувальників ДСНС?» працівники виокремили (див. гістограма 3).

Як свідчать результати анкетування: впевненість у собі та у своїх професійних діях (42%), швидка орієнтація в ситуаціях невизначеності (38%), відповідальність (36%), високий рівень саморегуляції (36%), організованість та чіткість дій в професійній діяльності (28%), творчий підхід у вирішенні професійних завдань (24%), бажання успіху у професійній діяльності (24%), знання із пожежної галузі, професійні вміння (24%) свідчать про психологічну готовність майбутніх рятувальників ДСНС України.

Узагальнюючи відповіді працівників на четверте запитання, «Які заходи необхідно впроваджувати в навчальних закладах ДСНС для підготовки психологічно-готових фахівців?», ми виокремили наступне: лекції (42%), консультування (6%), просвітницькі бесіди (10%), тематичні вечори (16%), організація дозвілля (22%), строю-

ва підготовка (36%), стажування в наближених умовах до екстремальних (56%), вивчення нормативної бази ДСНС України (38%).

Анкетування працівників дало змогу виявити та виокремити наступні взаємопов'язані напрями роботи університетів ДСНС України, спрямовані на здійснення зазначених завдань, і в свою чергу, схематично відобразити психолого-педагогічні умови формування психологічної готовності майбутніх рятувальників у ВНЗ:

- Діяльність психологічної служби;
- Організація дозвілля у виховній формі;
- Організація службової діяльності;
- Освіта та самоосвіта.

Таким чином, формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах повинно забезпечуватись на основі комплексної програми, що має на меті формування необхідних знань, умінь, навичок, фахових якостей та компетенцій працівника ДСНС України, а також невід'ємною частиною якої є проведення психологічних, педагогічних, патріотично-виховних заходів, що спрямовані на становлення психологічно-готового працівника.

Список літератури:

1. Безкоровайна Л. В. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до професійної діяльності у вищих навчальних закладах / Л. В. Безкоровайна, А. В. Сват'єв // Вісник Запорізького національного університету. – Серія «Фізичне виховання та спорт». – 2009. – № 1. – С. 107–112.
2. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Бикова. – К., 2001. – 21 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. Бусел В.]. – К.: Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
4. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 55 с.
5. Головахина Е. И. Психология человеческого взаимопонимания / Е. И. Головахина, Н. В. Панина. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
6. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – Минск.: Университетское, 1985. – 206 с.
7. Иванова В. В. Формування готовності майбутнього вчителя математики до творчої професійної діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Иванова Вікторія Валентинівна. – Кривий Ріг, 2006. – 239 с.
8. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. доктора пед. наук: 13.00.04 / Коваль Валентина Олександрівна. – Умань, 2013. – 628 с.
9. Нагорнов Ю. С., Нагорнова А. Ю. Характеристика педагогических условий профессиональной подготовки студентов технических специальностей [Электронный ресурс] / Ю. С. Нагорнов, А. Ю. Нагорнова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2012. – № 10 (18). – Режим доступа: www.sisp.nkras.ru
10. Найн А. Я. Инновации в образовании / А. Я. Найн. – Челябинск, 1995. – 288 с.
11. Український Радянський Енциклопедичний Словник: в 3 т. / [авт.-уклад. Бабичев Ф. С.]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1987. – Т. 3. – 736 с.
12. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-є вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
13. Шемчук В. А. Організаційно-педагогічні умови розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління / В. А. Шемчук // Матеріали III Всеармійської наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» – К.: НУОУ, 2011. – С. 386–387.

Коваль И.С.

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СПАСАТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье проанализированы взгляды ученых относительно определения условий профессиональной подготовки; раскрыта сущность понятия «условие»; описано авторскую анкету определение условий формирования психологической готовности будущих спасателей; выделены четыре условия формирования готовности в учебных заведениях ДСНС Украины, а именно: деятельность психологической службы, организация досуга в воспитательной форму, организация служебной деятельности, образование и самообразование.

Ключевые слова: условие, среда, будущие спасатели, пожарные, профессия, деятельность, обучение, воспитание.

Koval I.S.

Lviv State University of Life Safety

CONDITIONS FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF FUTURE RESCUERS

Summary

This paper analyzes the views of scientists to determine the conditions of training; The essence of the concept of «condition»; author described questionnaire to determine the conditions of formation of psychological readiness of future rescuers; singled out four conditions of formation of readiness in schools DSNS Ukraine, namely the activity of psychological services, leisure activities in educational form of performance management, education and self-education.

Keywords: condition, environment, future rescuers, firefighters, occupation, work, education, education.